УДК 80

REFLECTING THE GENDER OF THE AUTHOR IN THE CHARACTERISTIC OF THE HERO

Marina Berestetska[1]

ВІДОБРАЖЕННЯ ГЕНДЕРА АВТОРА В ХАРАКТЕРИСТИЦІ ГЕРОЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Марина Берестецька [1]

Abstract. *One of the most important characteristics of a person, which determines his social, cognitive and cultural position in the world, is a person's gender. The gender consciousness of individuals is formed under the influence of social and cultural stereotypes, prescriptions and norms that arise, spread and are maintained in society. The study of the phenomena of man and woman shows that they are concepts marked by linguistic units as elements of national linguistic culture. In works of art, events and characters are described by their authors through the feminine and masculine perception of the world around them. In the literary text there is a connection with national values and national characteristics, expressed in a particular language material.*

Key words: *gender, concept, expressive coloring, behavioral norms, gender stereotypes.*

Анотація. *Однією з найважливіших характеристик особистості, яка визначає її соціальну, когнітивну і культурну позицію в світі, є стать людини. Гендерна свідомість індивідів формується під впливом соціальних і культурних стереотипів, приписів і норм, які виникають, поширюються і підтримуються в соціумі. Дослідження феноменів чоловіка і жінки показує, що вони являють собою позначені мовними одиницями концепти як елементи національної лінгвокультури. В художніх творах події та герої їх авторами описуються через жіноче та чоловіче сприйняття навколишнього світу. В художньому тексті простежується зв'язок з національними цінностями і національними особливостями, вираженими в конкретному мовному матеріалі.*

Ключові слова: *гендер, концепт, експресивне забарвлення, поведінкові норми, гендерні стереотипи.*

Місце і роль чоловіка і жінки в суспільстві, а також пов’язані з ними стереотипи і соціальні установки регулюються на рівні суспільної свідомості.

[1] *First year postgraduate student, Izmail State Humanitarian University, Ukraine, address: Repina St, 12, Izmail, Odessa region, 68600, E-mail: beresteckhaa@ukr.net*

[1] *Аспірант першого року навчання , Ізмаїльський державний гуманітарний університет,Україна, адреса: вул. Рєпіна,12, м.Ізмаїл, Одеська обл.,68600, E-mail: beresteckhaa@ukr.net*

Опозиція «чоловічий / жіночий», швидше за все, зародилася разом з людством. Уявлення про те, що є в суспільстві «чоловічим» і «жіночим», формуються в ході історії розвитку суспільства і мають найрізноманітніші аспекти: історичний, соціальний, економічний, культурний, релігійний і політичний [2, с. 4-8]. Уявлення про «чоловіче» і «жіноче» знаходять своє відображення і в мові.

Мета статті – на матеріалі сучасних творів російської літератури окреслити мовні засоби, які використовують в якості гендерних індикаторів автори-жінки і автори-чоловіки у створенні образів літературних героїв. Для аналізу обрано твори сучасної російської літератури: «Заповедник» С. Довлатова, «Географ глобус пропил» О. Іванова, «Мои враги» та «Сволочей тоже жалко» В. Токаревої, «Искренне ваш Шурик» Л. Улицької.

З появою гендерних досліджень в сучасній лінгвістиці з'явилась низка міждисциплінарних робіт, присвячених вивченню образів чоловіка і жінки в мовній свідомості носіїв російської мови. Лінгвістичні гендерні дослідження О.І. Горошко, А. В. Кириліної, Є. О. Філіпенко, Г. Ш. Хакімової та інших науковців торкаються питань, як висловлюються жінки і чоловіки і як висловлюються про жінок і чоловіків; М.Д. Голев приділяє увагу гендерній семантиці російських іменників.

Опис мови в зв'язку з феноменом статі спирається на розуміння гендера як соціокультурного параметру. В кожному суспільстві існує сукупність стереотипів і моделей поведінки та мови, які демонструють представники обох статей. Літературні твори не створюються і не читаються у вакуумі. На кожен текст накладаються гендер, вік, освіта письменника і читача, який аналізує і інтерпретує текст, відштовхуючись від власної уяви про жіноче та чоловіче.

У культурній свідомості суспільства традиційне уявлення про спілкування чоловіків закріпилося у виразах «мужской разговор (чоловіча розмова)», «поговорить по-мужски (поговорити по-чоловічому)», яким нерідко протиставляються «бабские разговоры (бабські розмови)», «бабские сплетни (бабські плітки)». Квінтесенцією стереотипів маскулінності і фемінності можуть служити російські прислів'я, які містять в собі оцінку гендерно маркованих референтів, тим самим формуючи для них систему гендерно специфічних поведінкових норм. Найбільш частотними засобами вербалізації лінгвокультурних концептів «чоловік» і «жінка» в російських прислів'ях є лексеми «мужик» і «баба». При цьому чоловіки наділяються такими характеристиками, як високий інтелектуальний рівень і соціальний статус; звідси - і більші можливості в порівнянні з жінками (*Я думал, идут двое, ан мужик с бабой. Курица не птица, а баба не человек. Курице не быть петухом, а бабе мужиком. Каждый мужчина имеет право налево*). Чоловіки представляються фізично більш витривалими і сильними (*Не плачь, ты не баба*); чоловічі якості - це відповідальність, вміння аналітично мислити (*Настоящий мужчина добьется цели*). Характеристиками жінок традиційно називаються краса у поєднанні з недуже високим рівнем інтелектуального розвитку (*Бабий ум - бабье коромысло: и криво, и зарубисто, и на оба конца*), фізична слабкість, упертість, надмірна цікавість і звичка багато говорити (*Бабий язык, куда ни завались, достанет. Три бабы - базар, а семь – ярмарка*). Також в пареміях знаходить відображення стале уявлення про те, що в

соціальному житті чоловік і жінка співіснують практично як антагоністи (*Мужик тянет в одну сторону, баба в другую)*.

Безперечно, що чоловіки і жінки по-різному сприймають навколишню дійсність, по-різному її оцінюють і в процесі комунікації намагаються говорити на тій «мові», яку суспільство і вони вважають загальноприйнятним для певної статі, що є наслідком існуючих між чоловіком і жінкою відмінностей - інтелектуальних і емоційних.

Гендерні національно-культурні стереотипи знаходять відображення і в закономірностях репрезентації персонажів художніх творів, де присутні як особисте ставлення автора до дійсності та до своїх персонажів і авторське трактування подій, так і ставлення героїв до фактів і подій [6, с. 268].

У лінгвістичній літературі, присвяченій аналізу художніх творів з гендерних позицій, відзначається, що для жіночих персонажів, представлених у творах другої половини XX століття, характерний досить високий ступінь використання емоційнозабарвлених мовних засобів. Це «фемінна лексика», та емфатична лексика, характерною є загальна правильність і консерватизм мови. Крім того, частотним є використання конструкцій, які зменшують категоричність висловлювання. У той же час для чоловіків найбільш частотними виявилися «маскулінна лексика» з досить високою кількістю жаргонізмів і інвектив, відхилення від граматичних норм, компресія і інверсія. Автори вбачають і іншу тенденцію в творах другої половини XX століття: спостерігається певна нейтралізація гендерних відмінностей за рахунок зниження частотності фемінних ознак в мовних портретах жінок і зменшення кількості маскулінних ознак в мовних портретах чоловіків [1, с. 65-68]. Слід звернути увагу також на той факт, що в текстотвірній діяльності письменників, як зазначає І.В.Кузнецова, спостерігається вибір і творче комбінування описів фрагментів створюваної реальності (елементів характеристики персонажів), які є релевантними для даного автора і залежать від гендерних характеристик автора [5].

Герої творів А. Іванова, С. Довлатова, Л. Улицької, В. Токарєвої представляють «чоловічий» і «жіночий» світ останніх десятиліть XX століття, який сформувався під впливом швидкого розвитку технологій, а також зазнав змін під час бурхливих подій перебудови і соціальних катаклізмів. Чоловіки сприймаються не такими вже владними, незалежними, агресивними, домінуючими, активними, сміливими, якими представлялись в збережених поколіннями мовних стереотипах. Навпаки, вони емоційні, негрубі, часом м'якотілі і безвідповідальні, дещо мудрі в своєму неспротиві життєвим обставинам. Досягається цей ефект різними мовними засобами. Наприклад, для опису душевного стану використовуються порівняння, пов’язані з чоловічими видами спорту (*Я чувствовал себя глуповато, как болельщик, выскочивший на футбольное поле* [3, с. 107]).

Кількісні характеристики вживання авторами-чоловіками і авторами-жінками різних одиниць мови вказує на безперечний вплив авторського гендеру на побудову речень. У багатьох прикладах чоловічий опис подій і героїв, коротше жіночих. Олексій Іванов у романі «Географ глобус пропил» використовує не перевантажені великою кількістю однорідних членів прості і складні речення

(*Дети хором старательно читали стихи, громче всех с выражением орала воспитательница* [4, с.284]). Такий же лаконічний, як і автор, герой О. Іванова, що переказує сюжет фільму (*Банда поймала Девку и изнасиловала ее. Причем сам Маньяк делал это, привязав Девку к мотоциклу и носясь по крыше. Потом Банда выбросила Девку вниз со своего миллионного Этажа. Девка, естественно, шлепнулась в машину с мусором и выжила* [4, с.102]).

Людмила Улицька вдається до більш розгорнутого і «квітчастого» опису (*«от прачечного китайца, заряженного несмываемой до смерти улыбкой, его отличало выражение непроницаемого высокомерия, ничуть не смягченное ровной растяжкой губ»* [9, с.22]*; «Маленькая, броская, в белых остроносых ботиночках и в кожаной мини-юбке, убивающей без разбора нравственных старушек, безнравственных студенток и незаинтересованных прохожих, Лиля крутила стриженой, плюшевой на ощупь головой, как заводная игрушка, и беспрестанно стрекотала»* [9, с. 40]*; «Идеалистка и артистка в душе, она с юности много размышляла о разновидностях любви и держалась того мнения, что высшая из всех – платоническая, ошибочно относя к любви платонической всякую, которая происходила не под простынями»* [9, с. 140]; *«напротив нее стоял Шурик, мальчишка на никчемной должности, красивый молодой мужчина, которому ничего от нее не было нужно, порядочный мальчик из хорошей семьи, со знанием иностранных языков, – усмехнулась она про себя, – все это было написано на нем большими буквами…»* [9, с. 203].

Жіноча авторська емоційність виражається в експресії імен, якими наділяються герої. Повні імена, по батькові, з прізвищем отримують ті герої, характеристики яких відповідають встановленим в суспільстві стереотипам про позитивні чоловічі і жіночі якості (*«Вот что самое важное: быть мужиком. Или женщиной с большой буквы, каковой была его жена* ***Анна Николаевна****. Как она любила кокетничать, наряжаться, обижаться, отдаваться»* [8, с. 2], *«****Руслан*** *– из профессорской семьи, интеллектуал, очкарик, писал стихи, заведовал отделом в молодежном журнале»* [8, с.2]).

Автори-чоловіки часто називають своїх героїв-чоловіків тільки за прізвищами, таким же чином до персонажів звертаються і дійові особи творів (*«****Служкин*** *посмотрел на часы»* [4, с. 72], *«Двоечники* ***Безматерных и Безденежных*** *от смеха сползли вниз»* [4, с. 43], *«Ну и что, что* ***Будкин*** *хам»* [4, с. 32]; *«Впоследствии* ***Потоцкий*** *говорил мне»* [3, с.9]*, «Рассказывать* ***Митрофанов*** *умел»* [3, с. 9]*, «А я слышал, что в Риге у* ***Красильникова****….»* [3, с. 15]).

Жінки, як істоти більш тонкої нервової організації, не тільки називаються більш ласкаво, але і самі використовують зменшувальні імена (*«…за спиной Служкина сказал Старков* ***Маше****»* [4, с. 510], *«****Лена*** *и Служкин переглянулись…»* [4, с. 52]*, «Меня* ***Андрюша*** *Снегирев мучит»* [4, с. 50]*, «Твоя* ***Надя*** *— умная женщина, — согласилась* ***Саша****», «А эта твоя дура, как ее… Ру… Ру… ну****, Сашенька****..»* [4, с. 49]. *«У* ***Марианны*** *было запущенное лицо без дефектов и неуловимо плохая фигура»* [3, с.4], *«В коридоре* ***Галина*** *познакомила меня с экскурсоводом* ***Натэллой****»* [3, с. 26]).

Словотвірна модель, за якою утворюються експресивно забарвлені власні

іменники в творах В. Токарєвої «Мои враги», «Сволочей тоже жалко», містить суфікс **-К-**. Герої, яким авторка приписує негативні характеристики, крім імен з пейоративним значенням, отримують і негативні описові характеристики з пейоративною етичною чи естетичною семантикою («***Эмка*** *оказалась невоспитанной, необаятельной и наглой. Она напоминала мне тощую проститутку, которая выходит из укрытия, оправляя юбчонку*» [7, с.10]. «***АньКа*** *– типично совковая тетка: волосы обесцвечены пергидролем, от корней чернота на четыре пальца. Впереди – три засаленные подушки: две сиськи и живот»* [7, с.3]. *«Я приглядывалась к* ***ТаньКе.*** *То, что ею двигало, – не просто жадность»* [7, с.4]*, «И я возненавидела. Не самого* ***ВаньКу****, а вот эту крысиную юркость как знак времени…»* [7, с.8], «***ЛяльКа*** *едва окончила десять классов, книг не читала, учиться не хотела. Смотрела по телевизору мультики»* [8, с.2].

В текстах авторів-жінок частіше спостерігається реалізація зменшувально-пестливих суфіксів: **к-; ик; -очк-; -оньк-; еньк-**. Опис героїв насичений великою кількістю позитивної емоційно-оцінної лексики навіть для створення образів, які не відрізняються великою зовнішньою красою. Наявна концентрація якісних прикметників і іменників зі зменшено-пестливими суфіксами (*«Маленькая, броская, в белых остроносых* ***ботиночках****…», «****Мартышечки****-то нашей сегодня нет…»* [9, с.42]*, «Ты такая необыкновенная, и самое в тебе лучшее – твои* ***ручки****, и* ***ножки, и ушки****»* [9, с.89]*; «красота ее, поблекшая,* ***бедненькая****, как старая фарфоровая чашка или крылышко отлетавшей свой век бабочки, делалась все более трогательной»* [9, с.89]*; «волосы, которые он помнит густыми, – как она расчесывала их после мытья и сушила, присев на низкую* ***скамеечку*** *возле батареи… а потом волосы поредели, и пучок на затылке стал немного поменьше, темно-ореховый цвет слинял, сначала у висков, а потом по всей голове потянулись грязно-серые пряди, с чужой как будто головы… брови чудесные, длинные, начинаются густым треугольником, а потом сходят в* ***ниточку****… родинка на щеке круглая, коричневая, как шляпка гвоздика…»* [9, с.138]. *«Отчаянным, почти физическим усилием он держал ее всю:* ***ручки любимые****,* ***кончики*** *пальцев вверх загибаются,* ***ножки*** *тонкие,* сбоку *от большого пальца косточка вылезла, некрасивая косточка»* [9, с. 143]. «***Милочка*** *хорошела день ото дня. Первый расцвет случился в три месяца: из сморщенной почки она превратилась в гладкого* ***младенчика****»* [8, с.4]).

Чоловіча подача героїв спирається на уявлення про чоловіків, як про носіїв стилістично зниженої, лайливої лексики і інвектив для вираження своїх емоцій. Чоловічі персонажі у авторів-чоловіків набагато частіше, ніж жінки, висловлюють негативну оцінку, вживаючи сленгові слова і вирази, а також ненормативну лексику. Тут чітко простежується принцип: «чоловічі слова - з чоловічих вуст» («*Географ* ***тупорылый****, не отразил, что сделали с его тряпкой!»* [4, с. 304]*, « Уж своих-то не* ***накалывал*** *бы – сказал он. – Только* ***мухлевать*** *и умеешь…»* [4, с. 306], *«Да я и без* ***мухлежа*** *выиграю у любого! – заорал он через весь класс.* ***Спорняк****, что я и вас высажу с первого же кона»* (4, с. 306)*, «Да ну* ***и фиг*** *с вами,* ***козлы****! – в сердцах сказал Служкин»* [4, с. 307]*, «Вы мне свои* ***обезьяньи подляны*** *строите и думаете, что они меня задевают. А они меня совсем не задевают. Я на вас ору*

*только для того, чтобы вы успокоились: мол***, ***ништяк***, *достали географа»* [4, с. 309]*, «Меня ваши* ***подляны*** *не обижают, потому что я вас не уважаю. Они мне просто мешают, но не урок вести мешают, а мешают перед «собственным начальством* ***выкобениваться****, потому что оно — такое же, как вы, только навыворот…»* [4, с. 308]. *«…Я – писатель,* ***бля****, типа Чехова… Например, врач. Пожалуйста. Хирург,* ***бля****, делает операцию»* [3, с.9], *«…Здравствуй, папа крестный!… Желаю тебе успехов в работе… Успехов желает,* ***едри твою мать****… Остаюсь вечно твой Радик… Вечно твой, вечно твой… Да* ***на хрен ты мне сдался****?..»* [3, с.7]).

Викладений матеріал свідчить про різний набір лексичних, морфологічних, синтаксичних та стилістичних засобів, які входять до арсеналу авторів-жінок і авторів-чоловіків. Створюючи своїх персонажів, письменники презентують безперервний процес продукування суспільством відмінностей у чоловічих та жіночих ролях, ментальних і емоційних характеристиках, що позначається на мовній поведінці героїв. У текстах і їх стильових особливостях через мову виявляються поведінкові норми мови чоловіків і жінок, які можуть бути класифіковані як гендерні. Таким чином, гендерні особливості реального мовця - автора художнього твору виявляються в опосередкованій, вигаданій особистості - персонажі художнього твору.

1. Антинескул О.Л., Двинянинова Г.С. (1998). Статусные роли говорящих и их речь (на материале английского языка). Пермь. 95 с.
2. Горошко Е.И. (2003). Языковое сознание: гендерная парадигма. Москва – Харьков. 437 с.
3. Довлатов С. «Заповедник». URL: http://loveread.ws/read_book.php?id=1270&p=9
4. Иванов А. «Географ глобус пропил». URL: http://ihavebook.org/books/278520/geograf-globus-propil.html .
5. Кузнєцова І.В. Особливості гендерної характеризації персонажів та гендерні характеристики автора. URL: http://eprints.zu.edu.ua/8700/1/%D0%93%D0%95%D0%9D%D0%94%-D0%95%D0%A0.pdf
6. Максимчук Ю. В., Рязанова Т. В. (2000). Национально-культурный потенциал художественного текста. Мова і культура. Вип. 2, т. 1. Київ. С. 268-269.
7. Токарева В. Мои враги. URL: http://tululu.org/read69088/2/
8. Токарева В. Сволочей тоже жалко. URL: http://loveread.ws/read_book.php?id=38102&p=4.
9. Улицкая Л. Искренне ваш Шурик. URL: http://ihavebook.org/books/102348/iskrenne-vash-shurik.html.